

vota i smrti te načina na koji određeni teistički autori analiziraju tu tematiku. Dvije od četiri znanstvene studije ističu važnost Augustinove filozofske antropologije i Rahnerova utjecaja na razmišljanje o ljudskom životu.

U drugoj tematskoj cjelini *Bioetika i medicinska etika* postavlja se teza u studiji Suzane Vuletić i Darina Gibanjeka o utjecaju i odnosu duhovne dimenzije ljudskoga života i sekularizacijske dimenzije biomedicinske tehnologije. Uz brojne druge autore, svoj doprinos ovom zborniku radova dao je Ján Ďačok, ugledni bioetičar i moralni teolog s rimskoga učilišta Gregoriana, pišući o problematici ideološke kolonizacije.

U trećoj tematskoj cjelini *Biblijske teme o životu* bibličari ističu povijesni, kulturni i jezikoslovni razvoj pojmova života i smrti koristeći se primjerima iz Biblije. U svojoj znanstvenoj studiji Silvana Fužinato postavlja tezu o utjecaju pustinje na shvaćanje života i smrti u određenim etapama biblijske povijesti, navodeći primjere iz Staroga zavjeta.

Četvrta tematska cjelina *Filozofski i pravni prilozi* bavi se tematikom filozofije i kršćanskoga pravnoga pogleda na život, brak i medicinu. U filozofskom dijelu studije istaknut je utjecaj skolastičke filozofije i načina na koji kršćanstvo uz utjecaj antičke filozofije analizira pojam i počelo života. U drugom dijelu te cjeline postavljaju se pitanja o ljudskom dostojanstvu, egzistencijalnim dvoj-bama Abrahama, određenim pravnim pitanjima ženidbe i seksualnim zlostavljanjima. Daniel Miščin u znanstvenoj studiji bavi se pitanjem Božje šutnje za vrijeme Abrahamove kušnje, smisla koji se nalazi u Kierkegaardovoj knjizi *Strah i drhtanje* i mogućih rješenja koja se nalaze u idejama Nehera i Levinasa.

Završna, peta tematska cjelina *Sentire cum Ecclesia* prikazuje ideje o životu u i za Crkvu, euharistiji i o njezinu značenju za kršćane, vjerskom odgoju,

prikaz osam priloga uz 100. rođendan Karola Wojtyły te određene teze iz nauka pape Franje. U završnoj studiji Vladimir Dugalić progovara o kulturnoj tehnokraciji i nužnosti ekološkoga obraćenja analizirajući određene antropološke i trinitarne paradigme iz enciklike *Laudato si'* pape Franje.

Navedeni zbornik radova predstavlja ediciju istraživanja iz područja bioetike, moralne teologije i filozofije te omogućuje čitatelju koncizan pregled temeljnih ideja iz opusa msgr. Pozaića. Isto tako, navedeni zbornik omogućuje jednomu laiku iz područja bioetike da se uhvati u koštac s temeljnim idejama i problemima s kojima se ta znanost danas susreće.

Ivan Božić

Peter Kreeft, *Nepobačeni Sokrat: Dramatična rasprava o pitanjima oko pobačaja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2017, 161 str.

Profesor filozofije na Boston College i The King's College Peter John Kreeft autor je više od stotinu knjiga iz područja filozofije, kršćanske teologije i apologetike. Roden je 1937. godine u New Jerseyu, a u mladosti, tijekom studija obratio se je na katoličanstvo. Autor je mnogih knjiga i članaka te sudionik debata o teološkim pitanjima.

Knjigu *Nepobačeni Sokrat* napisao je 1983. godine, a na hrvatskom je jeziku dostupna od 2017. godine u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Velik broj godina od nastanka do prijevoda na hrvatski jezik ne umanjuje aktualnost pitanja koja Kreeft obrađuje. Naprotiv. Pitanja kojima se "oživljeni" Sokrat bavi u ovom djelu jednako su zanimljiva i kontroverzna kao i 1983. godine. Pisana je u formi dijaloga, na način na koji smo Sokrata već upoznali. Stoga mu ta forma daje autentičnost. Na samom početku teksta

gdje autor daje uloge svojim likovima, lako je steći dojam scenarija za kazališni komad. U tri dijaloga, u koliko je podijeljena ova knjiga od 159 stranica, Sokrat se nalazi na tri različita mjesta i razgovara s tri osobe.

U prvom dijalogu Sokrat je u klinici za pobačaje gdje razgovara s liječnikom, izvršiteljem pobačaja. U drugom dijalogu nastavlja razgovor s liječnikom i s filozofom etičarom, a u trećem dijalogu, dok se nalazi na psihijatrijskom bolničkom odjelu, razgovor nastavlja sa psihologom. Domišljato i znakovito, svojim sugovornicima daje imena koja ih predstavljaju čitatelju. Liječnik u klinici za pobačaje nosi ime Rex Herrod. I ponajmanje upućenom čitatelju jasno je da liječnik nosi neslavno ime kralja Heroda. Filozof etičar s filozofskoga kongresa nosi ime Attila Tarian. Ime poznatoga i okrutnoga vojskovođe koji Europljanima znači Bič Božji, a prezime značenja štiti naglašava ulogu filozofa etičara u današnjem svijetu. "Pop" Syke je ime psihologa. U traženju značenja imena lako se dođe do tumačenja kako riječ *syke* u srednje-engleskom smislu znači *sick*, tj. bolest, a pop je jednostavno protumačiti kao popularno.

Služeći se sokratovskim načinom razmišljanja i govora, razborito i logički, Sokrat vodi razgovore sa svojim sugovornicima pokušavajući dati odgovore na zanimljiva pitanja današnjice, a koja se tiču abortusa. Je li abortus pravo žene na izbor? Jesu li muškarci i žene ravnopravni? Kada počinje ljudski život? Nepovredivost prava na život?! Što je moralnost?

Razgovor započinje s pomalo nestrpljivim i užurbanim liječnikom. Liječnik jasno pokazuje neprijateljstvo prema čudnom čovjeku, ali ipak pristaje na razgovor. Prolazeći korak po korak kroz pitanja, logički ga vodi prema odgovorima koji se liječniku ne sviđaju. Iako se deklarira razumnim i racionalnim,

uvjerenim znanstvenikom, dr. Herrod ne želi prihvatiti neupitne logičke zaključke jer se ne uklapaju u sliku istine koju zastupa. Možda je više osupnut činjenicom da je razmišljao na krivi način, nego da je istina drugačija. Osjeća se poraženim iako nije napadnut jer razgovor koji vode je blag i staložen, ponekad i duhovit. Sastoji se od pravih pitanja, na koje liječnik samovoljno daje odgovore koji na koncu tvore istinu. Autor nas navodi na zaključak da je dovoljno postaviti pravo pitanje. Odgovor je blizu, jasan je i jednostavan. To što nam se ne sviđa ne govori ništa o njegovoj istinitosti. Kao kad Sokrat upozorava dr. Herroda da treba slijediti argumente bez oklijevanja, a on dogovara: "I slijedim. No oklijevam biti odveden od jasnih i praktičnih pitanja na koja postoji odgovor, poput prava žena, do nejasnih i teoretskih pitanja na koja nema odgovora, poput onog je li fetus osoba" (str. 19). Izbjegavanje teških pitanja jer zahtijevaju promišljanje koje nas opet udaljava od zemaljskoga i poznatoga, što čini sljedeći prigovor, a to je da mogući odgovori prijete biti teološkim. Međutim, strah od odgovora ne smije nas priječiti da odgovore tražimo. Tako Sokrat hrabri svojega sugovornika neka ne odustaje od razuma, svojega gospodara, i neka ga pusti da ga vodi. Razum nije sekularno vlasništvo. Ono je svjetlo koje svijetli svima jednako. I ne treba zbog straha zatvarati oči pred svjetlom (str. 20). Tako Sokrat i dr. Herrod razgovaraju o vjeri i razumu, biološkom i sociološkom statusu fetusa, mogućnosti dostizanja jednoznačne istine, značenju svijesti u odgovoru na pitanje što je ljudsko biće, kada počinje život, je li fetus dio majčinoga tijela, može li jedna osoba biti dio druge osobe?!

I bez imalo pada napetosti uvodi nas autor u drugi dan na raspravu u sklopu filozofskoga kongresa. Domišljato i provokativno naziva profesionalne fi-

lozofe robovima zarobljenima poslom, što ga dovodi do zaključka da su filozofi koji se filozofijom bave radi zarade ništa drugo nego prostitutke, jer ljubav koja im stoji u imenu časnoga poziva — prodaju. Nestašno, ali vrlo uspješno dolazi do učinka da njegov prijatelj, dr. Herrod mora priznati postojanje nematerijalnih dobara koja se ne mogu tržiti jer su dio nematerijalne stvarnosti. Dovoljno za uvod, u kojem nam autor predstavlja Attilu, neumoljivoga liberalnoga etičara, koji u moralu vidi nešto crkvenjačko. Kao takav, moral ne može biti ozakonjen, pa se ni pobačaj ne može zabraniti jer bi bio nametanje morala jedne skupine drugoj (str. 84). Donošenje restriktivnih zakona ne jamči da žene svoja prava neće potražiti na drugim mjestima i time ugroziti sebe. Nadalje, tumači nam Attila, misliti da je svako ljudsko biće doista željeno i voljeno je naivno i netočno, a etika suosjećanja, trpljenje radi duše i viših ciljeva zastarjelo je, nepotrebno i na koncu neetično. Zanimljivo i jasno u samom početku razgovora, autor daje odgovor na najčešći prigovor Katoličkoj crkvi. Naime, Crkva je žustri, glasni i histerični branitelj nerođenih, drži Attila Tarian. Time, osim što nameće svoje stavove nekatolicima, pokazuje se nedosljedna jer ne pokazuje takav entuzijazam kada je u pitanju siromaštvo. Očaravajuće lako i jasno dobivamo odgovor na to, čini se, vječno postavljano pitanje. Crkva “nameće” svoju borbu protiv pobačaja nekatolicima jer su oni najčešće žrtve pobačaja, a siromaštvo nije grijeh, ono je tjelesno zlo ili trpljenje koje ne šteti duši. Naravno uzrok mu je vrlo često moralno zlo, ali siromaštvo je zlo tijelu, ne duši, jednako kao smrt (str. 91). Dotičući se liberalizma i utilitarizma, relativnosti pojma svetost života, filozofi se slože oko pitanja ograničavanja sloboda. Zakoni moraju biti takvi da ne prisiljavaju i ne ograničavaju pripadajuća prava i slo-

bode. Jedino što je preostalo za daljnju raspravu jest uklopiti u prihvaćeni koncept sporni zakon o pobačaju. Logično, razgovor se mora vratiti na pitanje fetusa i zaštitu nevinih. “Čak i minimalni zakoni moraju štiti nevine” (str. 101). Istina koju je nužno prihvatiti i ozakoniti. Relativnost temeljne vrijednosti nije prihvatljiva. Brancéi pravo na mišljenje, Attila brani pravo na kvalifikaciju dobra i zla. Kao da su dobro i zlo subjektivna stvarnost, stvar mišljenja. Prije nego li se pokaže potreba za nastavkom razgovora sa psihologom, manirom temeljitoga polemičara, dotaknu se naši filozofi i pitanja donošenja zakona, samoubojstva, empatije, slobode morala, gradacije zločina. Kroz završne dijaloge autor sokratovskom logikom pobija sve argumente koje je na početku dijaloga iznio njegov sugovornik Attila Tarian.

Treća rasprava ili razgovor vodi se u sobi 399 na psihijatrijskom odjelu bolnice u Ateni. Autor dodaje ulogu psihologa Syka kako bi ukazao na potrebu modernoga društva da se u pitanjima morala prepozna psihološka dimenzija. Psihologiju priznaje kao umijeće liječenja duše, zbog čega je uslijedila još jedna zanimljiva rasprava o pobačaju između logike i psihologije. Iako je prvi dio ovoga dijaloga očekivano rezerviran za emocije, podsvijest, sputavajući osjećaj krivnje, ponovno se pojavljuje osnovno pitanje koje se provlači kroz cijelu knjigu: je li fetus osoba? Sa stajališta psihologije, psiholog tvrdi da fetus nije osoba te nameće tomu pitanju pitanje prava žena. Primarna tema je pravo žene na izbor u odlučivanju o svojem tijelu, što joj jamči pravo na dostojanstvo ljudskoga bića. Žena ne smije biti shvaćena kao stroj za radanje. Do kraja rasprave autor, služeći se logičkim zaključivanjem, uvodi u zamke tih stavova te otkriva njihovu moralnu dvojbenost. Slijedeći logičan slijed misli raspravljaju o pitanju prava žena i prava fetusa, fetu-

su kao osobi ili kao dijelu ženina tijela. Dotiču se i pitanja razlike među spolovima, odnosno društvene uvjetovanosti seksualnosti. Zanimljivo i jasno, autor, tj. Sokrat tumači da prirodne razlike nisu vrijednosne te da nejednakost nije nepravednost.

Za kraj ove rasprave, zadnje rečenice koje Sokrat izgovara u svojoj obrani života posvećene su majkama kao najvećoj vrijednosti ljudske vrste.

Zrinka Pranjić Kozlek

Mijo Škvorc, *Kršćanska egzistencija na ispitu: Korizmene konferencije*. Priredili Marijan Steiner i Ivan Šestak. Zagreb: Filozofsko–teološki institut, 2020, 205 str.

Pred nama je devet korizmenih konferencija p. Mije Škvorca, koje je održao u Bazilici Presvetoga Srca Isusova u Zagrebu 1951., 1952. i 1953. godine. Raduje nas što o 100. obljetnici rođenja i 30 godina od smrti toga isusovca, svećenika, biskupa, propovjednika, profesora, filozofa, teologa, književnika, naš Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove daje čitateljima u ruke vrijedan spis iz kojega se vidi autorova golemo erudicija i želja da svoje slušatelje vjerski što više prosvijetli i duhovno obogati.

Ova knjiga ima svoju vrijednost ne samo sadržajno, nego i s formalne strane. Uz dubinu i oštrinu misli, p. Škvorc na osebujan način oblikuje svoje rečenice. Rabi velik broj interpunkcija (napose zareze, tri točke, crtice) što otkriva da je riječ o govornim tekstovima: na taj način retor ih je lakše pamti i govornički ih oblikovao. Budući da su to tekstovi koji imaju i esejističko–pjesnički karakter, oni su ovdje zadržani najvećim dijelom u izvornom obliku. To se odnosi na sintaksu i na pravopis iz Škvorčeva doba (primjerice dosljedno koristi zarez prije veznika *da*, zatim riječi *savremen*, *hiljada*, *pretstaviti*, potom *svijetlo*, *pro-*

povijednik, *nu* i slično). Kod navođenja prezimena pojedinih osoba, autor uz njih donosi ponekad imena pisana u hrvatskoj verziji, primjerice Pavao [Paul] Claudel, Petar [Pierre] Lecomte du Noüy, Nikola [Nikolaus] Kopernikus i dr. Ostavljene su i neke riječi pisane u skraćenom obliku, koje su kod propovijedi mogle dati prikladan ritam govoru (primjerice *ko*, *kom*, *mom*, *reko*...). Samo ponekad priredivači su proveli ispravke gdje je očito riječ o pogrješci — bilo pravopisnoj, bilo rukopisnoj. Neka mjesta u tekstu pisana na pisaćem stroju nije bilo lako odgonetnuti jer su naknadno ispravljena. Ponegdje bila je potrebna rekonstrukcija dijela rečenice ili izraza na temelju zaključivanja prema prethodnim ili naknadnim izričajima.

Mijo Škvorc rođeni je kajkavac (Prigorac), ali je upravo čudesno izgradio osebujnu “vlastitu” štokavštinu. Iz tekstova izbija veliko autorovo filozofsko i teološko znanje, ali i pravo književno–umjetničko oblikovanje sadržaja. Zadivljuje broj filozofa, teologa, znanstvenika i književnika koje Škvorc navodi. Nisu to usputna nabranjanja, nego često analiza njihovih misli, odnosno dijalogiziranje s njima. Naš je autor uz klasične autore čitao i pratio mnoga suvremena djela, koja je morao dobivati privatnim kanalima, jer se do te literature u ondašnjoj državi poslije rata nije moglo doći redovitim putem iz inozemstva.

I. — Tri konferencije iz 1951. govore o Crkvi: *Naše pokoljenje u Kristovoj ladi*, *U nutarnjosti Kristove lade* i *Osvajači s Kristove lade*.

U prvoj konferenciji prikazano je stanje u svijetu i položaj Crkve u njemu. Škvorc promatra svijet prije i neposredno poslije Drugoga svjetskoga rata te kaže da “mi kršćani ne možemo ni uz koju cijenu prihvatiti posljednjeg i najtežeg egzistencijalističkog aksioma: strašnog imperativa očaja [...] Ljudi bez vjere u svijetu vječnosti mogu — istina